

Формування і розвиток ринку лізингу в Україні

Здійснено ретроспективний аналіз розвитку вітчизняного ринку лізингу. Виділено п'ять основних етапів процесу формування лізингових відносин в країні, проаналізовано показники лізингової діяльності на кожному із них. Визначено проблеми, що стримують розвиток ринку лізингу в Україні в сучасних умовах, а також надано рекомендації щодо їх розв'язання.

Ключові слова: ринок лізингу, лізингові відносини, лізинговий портфель, фінансово-економічна криза.

Актуальність розвитку лізингу в Україні зумовлена високим ступенем зносу основних фондів, що негативно впливає на показники економічного зростання. Лізинг за своєю сутністю є синтезом відомих форм фінансування капіталовкладень, альтернативним механізмом оновлення основних фондів суб'єктів господарювання, використання якого, як показує зарубіжний досвід, сприяє процесу модернізації економіки та підвищення її технологічного рівня. Тому важливого значення набуває дослідження процесу становлення лізингових відносин в Україні з виділенням основних етапів, характеристикою проблем, що його стримують, та окресленням майбутніх тенденції розвитку вітчизняного ринку лізингу.

Дослідженням процесу формування і розвитку лізингових відносин в Україні займалися відомі вітчизняні науковці: Б. Л. Луців, Н. М. Внукова, В. І. Міщенко, О. О. Ляхова, О. Б. Васильчишин, Т. І. Хомуляк та ін. Враховуючи вагомий внесок цих вчених, зазначимо, що чимало питань у даній темі все ще недостатньо висвітлені в економічній літературі, зокрема ті, що пов'язані із впливом фінансово-економічної кризи на розвиток лізингових відносин, післякризовим відновленням ринку лізингу. Тому в даній статті здійснено ретроспективне дослідження процесу становлення вітчизняного ринку лізингу з визначенням основних етапів та аналізом показників лізингової діяльності на кожному із них, що дозволило виробити рекомендації щодо подальшого розвитку лізингу в Україні.

Метою даної статті є дослідження процесу формування та розвитку ринку лізингу в Україні.

Ринок лізингу України, незважаючи на двадцятирічну історію, перебуває лише на початковій стадії свого становлення. У загальному рейтингу Європейської Асоціації лізингодавців «LEASEEUROPE» [1] вітчизняний ринок лізингу як за кількісними, так і за якісними показниками посідає одне з останніх місць. Водночас, незважаючи на дані показники, лізинг в Україні розвивається, і цей процес має певну етапність. У статті виділено п'ять основних етапів розвитку вітчизняного ринку лізингу. Нижче наведена характеристика кожного з них.

Перший етап (1991-1996 рр.) характеризувався зародженням лізингових відносин в Україні.

Позитивно на процес становлення вітчизняного ринку лізингу в той період вплинуло запровадження з 1 січня 1991 р. в Україні нових норм амортизаційних відрахувань, що передбачали прискорену амортизацію з метою швидкого оновлення основних засобів [2, с. 53]. Також 1991 р. був прийнятий Закон УРСР «Про банки і банківську діяльність», згідно з яким банкам було дозволено здійснювати таку операцію, як «придбання за власні кошти засобів виробництва для передачі їх в оренду (лізинг)» [3]. Як наслідок, обсяг закупівлі обладнання бан-

ківськими установами для здачі в оренду виріс із 1,3 млн. крб. станом на 1 липня 1989 р. до 286,8 млн. крб. на 1 січня 1992 р. [4, с. 36]. Водночас вимога здійснювати лізингову діяльність лише за рахунок власних коштів стримувала банки від надання лізингових послуг клієнтам.

У даний період на український ринок виходять відомі іноземні компанії виробників (постачальників) транспортних засобів, які пропонували своїм клієнтам лізинг автотранспорту з метою стимулювання збуту власної продукції. Зокрема, 1991 р. лізингові послуги починає надавати компанія «Renault V.I.» (лізинг вживаної техніки), 1993 р. – «Scania» та «DAF», 1994 р. – «Mercedes-Benz», 1995 р. – «IVECO», 1997 р. – «Volvo» та інші [5, с. 42].

Другий етап (1997–2003 рр.) можна охарактеризувати як період формування вітчизняного законодавства в галузі лізингу.

16 грудня 1997 р. було ухвалено Закон України «Про лізинг». Незважаючи на те, що цей законодавчий акт був спрямований на врегулювання лізингових відносин у країні і максимальне наближення їх до міжнародних стандартів, він фактично унеможлиблював розвиток фінансового лізингу в Україні. Можна визначити такі сумнівні положення цього Закону: лізинг визначався як підприємницька діяльність, спрямована на інвестування; лізингоодержувачем міг виступати лише суб'єкт підприємницької діяльності; віднесення лізингу до фінансового або оперативного залежно від співвідношення строку договору лізингу та строку амортизації предмета лізингу; обов'язковість переходу у власність лізингоодержувача предмета договору фінансового лізингу після закінчення строку договору; надмірна кількість істотних умов договору лізингу тощо.

Недосконалість основного законодавчого акту в лізинговій галузі, відсутність недорогих фінансових ресурсів та гарантій для здійснення лізингової діяльності, а також платоспроможних лізингоодержувачів призвели до припинення діяльності багатьох лізингових компаній, які працювали в середині 90-х років минулого століття. Якщо 1997 р. в Україні функціонувало близько 40 лізингових компаній, то після 1998 їх кількість стрімко зменшилася – до 12-15 [6, с. 16].

В той же період вітчизняні банки починають створювати дочірні лізингові компанії, зокрема АК АПБ «Україна» (Фінансово-лізинговий дім «Україна», 1996 р.), АППБ «Аваль» (ТОВ «Аваль-лізинг», 1997 р.), ВАТ «Укрексімбанк» (ДП «Укрексімлізинг», 1997 р.), АКІБ «УкрСиббанк» (ТОВ «Українська лізингова компанія», 1999 р.).

Окрім того, в той час на український ринок лізингу приходять потужні міжнародні компанії – AVIS, «First Eastern Group» та SIXT. Згодом почали з'являтися й так звані незалежні лізингові компанії, створені приватним капіталом [7, с. 32].

17 січня 2001 р. набрала чинності нова редакція Закону України «Про банки і банківську діяльність», де зазначено, що на підставі ліцензії банки можуть надавати лізингові послуги, і було усунено вимогу про здійснення таких операцій лише за рахунок власних коштів. Таким чином, відбулося зростання кількості джерел фінансування банками лізингових операцій.

3 квітня 2003 р. було затверджено Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України. З того часу для здійснення операцій фінансового лізингу лізингові компанії повинні були набути статус фінансової установи та зареєструватися в спеціальному реєстрі Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (з 08.01.2012 р. – Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України – НКРРФПУ) або стати на спеціальний облік у такій комісії та надавати в установленому порядку відповідну звітність щодо своєї діяльності. Таким чином, починаючи з 2004 р., в Україні з'явилася офіційна статистика про ринок лізингу.

11 грудня 2003 р. було ухвалено Закон України «Про фінансовий лізинг», відповідно до якого Закон України «Про лізинг» втратив свою чинність. Проведений аналіз основного законодавчого акта в галузі лізингу дозволяє виділити такі позитивні зміни в ньому:

- скорочення кількості істотних умов укладення договору лізингу з чотирнадцяти до трьох (предмет лізингу, розмір лізингових платежів і строк, на який лізингоодержувачеві надається право користуватися предметом лізингу);
- скасування залежності терміну дії договору фінансового лізингу від ступеня амортизації об'єкта лізингу;
- скасування норми, що лізингоодержувачем може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності;
- введення поняття «сублізингу»;
- забезпечення прав лізингоодержувача на предмет лізингу;
- вилучення положення щодо бухгалтерського обліку, звітності, порядку сплати мита й податку на додану вартість, оскільки ці питання регулюються спеціальними законодавчими та нормативно-правовими актами тощо.

Суттєвим недоліком чинної редакції Закону України «Про фінансовий лізинг» є відсутність норм щодо законодавчого регулювання оперативного лізингу. Також у Законі України «Про фінансовий лізинг» у визначенні договору фінансового лізингу немає жодної якісної ознаки, яка є характерною лише для цього виду лізингу і не може бути використаною для характеристики оперативного лізингу. Лише вимога стосовно мінімального терміну договору фінансового лізингу (не менше ніж один рік) може слугувати відмінністю. Однак у загальному цей законодавчий акт можна оцінити як такий, що не створює суттєвих перешкод для розвитку лізингових відносин у країні.

Третій етап (2004 р. – перше півріччя 2008) – це період стрімкого зростання вітчизняного ринку лізингу.

Стабільна економічна ситуація в країні, сформована нормативно-правова база (яка, незважаючи на наявні недоліки, створює основи для розвитку лізингу в країні і регулює основні відносини між суб'єктами на ринку), прихід іноземних інвесторів, стрімкий розвиток ринку банківських послуг позитивно відобразилися на поширенні та популярності лізингу як інструменту фінансування капіталовкладень вітчизняних суб'єктів господарювання (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка обсягу портфеля договорів фінансового лізингу України протягом 2004-2011 рр., млрд. грн. (Побудовано на основі даних [8-10]).

Рис. 2. Динаміка вартості укладених нових договорів фінансового лізингу в Україні протягом 2005-2011 рр., млрд. грн. (Побудовано на основі даних [7; 10])

Середньорічний показник росту лізингового портфеля країни протягом 2003-2008 рр. становив 233,65%, що було рекордним показником не лише для країн СНД, а й для Європи. Однак, починаючи з 2007 р., темпи зростання портфеля та вартості укладених нових лізингових договорів почали повільно спадати (рис. 2).

Такі зміни відобразилися і на зростанні частки лізингу у ВВП та в інвестиціях в основні засоби (рис. 3). У 2007 р. частка лізингу у ВВП становила 2,34%, тобто зросла протягом року більш ніж утричі. Частка лізингу в інвестиціях в основні засоби збільшилася в 2007 р. в 3,1 разу, досягши рекордного значення – 8,97%.

Серед договорів фінансового лізингу в Україні переважають договори в галузі транспорту, сільського господарства, будівництва та сфери послуг (рис. 4).

Така структурованість договорів фінансового лізингу показує, що за рахунок лізингу відбувається модернізація тих галузей, де знос основних фондів є найбіль-

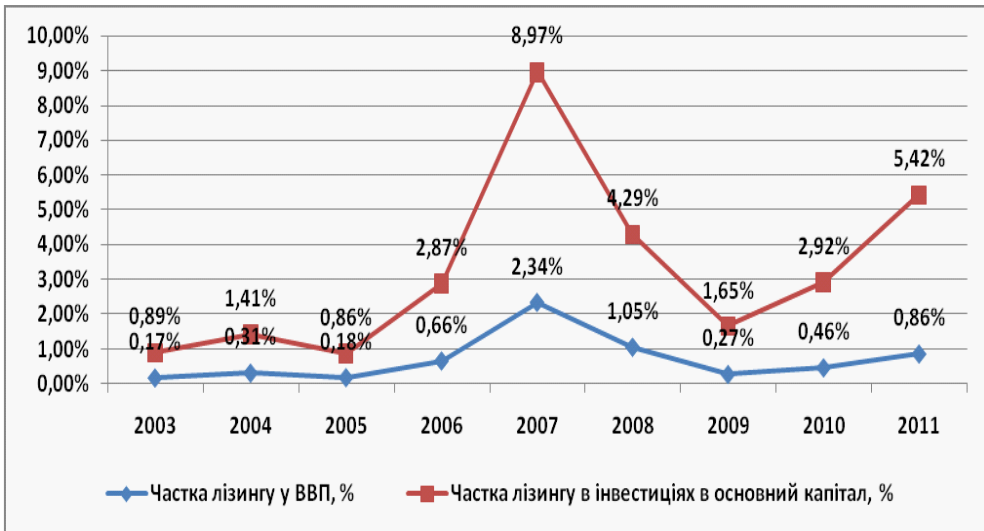

Рис. 3. Динаміка частки лізингу у ВВП та в інвестиціях в основний капітал в Україні протягом 2003-2011 рр., % (Побудовано на основі даних [8-12]).

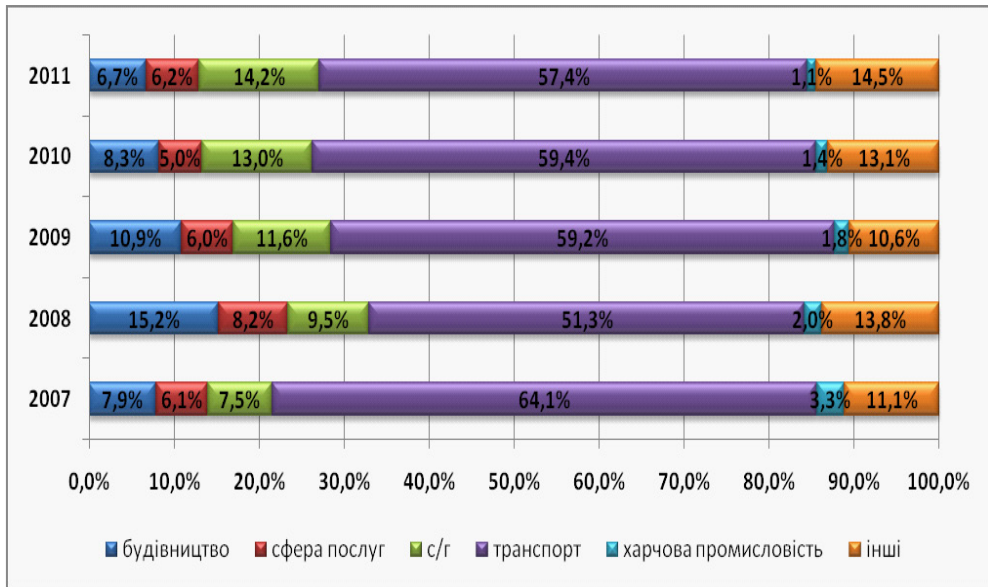

Рис. 4. Динаміка вартісного розподілу договорів фінансового лізингу за галузями економіки в Україні протягом 2007-2011 рр., % (Побудовано на основі даних [9-10]).

шим. Зокрема, станом на 01.01.2011 р. у транспортній галузі цей показник становив 94,4%, у сільському господарстві – 41%, у будівельній галузі – 50% [13].

Протягом 2005-2007 рр. відбувся значний приплив іноземного капіталу на вітчизняний ринок лізингу. Основною причиною цього став процес експансії іноземного капіталу в банківський сектор України. Купивши банк або ж відкривши філію власного банку, як правило, протягом певного часу іноземні інвестори створювали дочірні лізингові компанії. Зокрема, дослідження показує, що протягом зазначеного періоду в Україні було засновано 12 дочірніх лізингових компаній українських банків з іноземним капіталом.

Деякі банки з українським капіталом також у цей період засновують дочірні лізингові структури. Зокрема, це АБ «Діамантбанк» (ТОВ «Лізингова компанія «Контрактова», 2002 р.), ПАТ КБ «ПриватБанк» (ТОВ «Приват-лізинг», 2004 р.), ПАТ КБ «Правекс-Банк» (ЗАТ «Правекс-лізинг»). Однак про діяльність дочірніх лізингових компаній вітчизняних банків практично немає жодної інформації. Ці компанії не входять в Асоціацію «Об'єднання лізингодавців України» і таким чином не надають інформацію про власну діяльність. На нашу думку, діяльність вищезазначених лізингових компаній зводиться лише до обслуговування потреб материнської структури, тому вони не здійснюють істотного впливу на ринок.

Четвертий етап (друге півріччя 2008–2009 р.) – кризовий період розвитку вітчизняного ринку лізингу.

Глобальна фінансово-економічна криза, що розпочалася з іпотечної кризи в США, вплинула на розвиток практично всіх сфер вітчизняної економіки. Лізингова галузь початкові негативні тенденції відчула ще в першому півріччі 2008 р. – криза ліквідності на вітчизняному фінансовому ринку спричинила ускладнений доступ лізингодавців до фінансування, що, перш за все, вплинуло на незалежні лізингові компанії.

Якщо в першому півріччі 2008 р. ринок лізингу демонстрував тенденції росту, то у другій половині року відбулося остаточне падіння обсягів ринку, яке припинилося лише в першій половині 2010 (рис. 2.).

2009 р. був одним із найгірших за всю історію розвитку лізингу в Україні. Протягом року в країні було укладено лише 3007 договорів на загальну суму 2466,4 млн. грн., що дорівнює квартальному показнику докризового розвитку ринку лізингу в Україні.

Криза також вплинула на зменшення частки лізингу в ВВП та в інвестиціях в основні засоби. У 2009 р. частка лізингу в ВВП скоротилася у 4 рази порівняно з попереднім роком і становила 0,27%. Частка лізингу в інвестиціях в основні засоби зменшилася до 1,65% (рис. 3).

У кризових умовах відбулося суттєве погіршення фінансового стану лізингодавців та їхньої платоспроможності. Особливо гостро відчули всі негативні наслідки кризи ті лізингові компанії, які погано структурували власний лізинговий портфель, не приділяючи достатньої уваги ризик-менеджменту та аналізу кредитоспроможності лізингодержувачів. Окрім того, у складному становищі опинилися незалежні лізингові компанії, у структурі акціонерів яких не було потужної банківської установи або виробника (постачальника) предметів лізингу. Так, 2009 р. 14 незалежних лізингових компаній припинили діяльність, а в першому кварталі 2010 р. – ще 24 [14].

П'ятий етап (2010 р. і до сьогодні) – післякризове відновлення ринку лізингу в Україні.

Незважаючи на песимістичні прогнози економістів та аналітиків, ринок лізингу зміг досить швидко подолати негативні наслідки фінансово-економічної кризи. Уже в першому кварталі 2010 р. відбулося зростання як кількості договорів фінансового лізингу, так і їх вартості (рис. 2). Протягом 2010-2011 рр. була помітна стійка тенденція до нарощення лізинговими компаніями обсягів лізингового портфеля. Як наслідок, ринок лізингу України перевищив навіть докризові показники свого розвитку. Однак якісні показники лізингової діяльності залишаються досить низькими (рис. 3).

Безумовно, що стабілізація на фінансових ринках та покращення макроекономічної ситуації в Україні відіграли важливу роль у швидкому відновленні вітчизняного ринку лізингу. Однак, на нашу думку, не менш вагомий вплив здійснило прийняття нового Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. Цей законодавчий акт усунув основні розбіжності, наявні в питаннях оподаткування лізингових операцій, що, безумовно, вплинуло на зростання кількісних і вартісних показників лізингової діяльності в країні. Окрім того, завдяки новаціям основного законодавчого акту в галузі оподаткування, лізинг автомобілів та обладнання став економічно привабливішим для суб'єктів господарювання, аніж кредит, що зумовлено можливостями використовувати прискорену амортизацію предметів лізингу та зараховувати на валові витрати усю суму лізингових платежів при оперативному лізингу.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки та рекомендації:

1. Регресивний аналіз розвитку вітчизняного ринку лізингу дозволив виділити п'ять основних етапів його становлення. У процесі дослідження було визначено, що зараз вітчизняний ринок лізингу переживає етап післякризового відновлення. Незважаючи на песимістичні прогнози аналітиків щодо тривалої стагнації, ринок лізингу досить швидко подолав усі негативні наслідки кризи. Зокрема, протягом останніх двох років відбувається помітне зростання як кількісних, так і якісних показників ринку лізингу. За результатами аналізу можна зробити висновок, що криза стала свого роду перевіркою вітчизняних лізингодавців на якість сформованого портфеля, на ефективність системи ризик-менеджменту

та вірність обраних стратегій. Відповідно основними тенденціями нового етапу є більш скрупульозний відбір лізингових проєктів, посилення вимог до потенційних лізингоодержувачів, аналіз їх фінансового стану тощо. Це зумовить розвиток ринку на якіснішому рівні.

2. Проведене дослідження засвідчило, що банківські установи відіграли одну з основних ролей у процесі становлення і розвитку лізингових відносин в Україні. На нині лізингові компанії, засновані банками, є лідерами на ринку як за обсягами здійснюваних операцій, так і за обсягом лізингового портфеля. Цікаво, що частка лізингових операцій у структурі кредитного портфеля українських банків є досить низькою (менше 5%), що дозволяє зробити висновок про незацікавленість вітчизняних банків у прямій формі участі у лізингових відносинах через її високу ризикованість.

3. Серед основних проблем, що стримують розвиток лізингу в Україні можна виділити недосконалість вітчизняного законодавства, неефективність системи державного регулювання вітчизняного ринку лізингу, відсутність кваліфікованих спеціалістів у лізинговій галузі.

4. З метою поліпшення законодавчого забезпечення вітчизняного ринку лізингу доцільно, на нашу думку, видалити із Господарського Кодексу України норми, які регулюють лізингові відносини, оскільки вони суперечать основним положенням Цивільного Кодексу України та Закону України «Про фінансовий лізинг» і в яких також міститься правове регулювання ринку лізингу; доповнити статтю 7 Закону України «Про фінансовий лізинг» нормою про захист прав лізингодавця на предмет лізингу, в якій зазначити, що окрім виникнення заборгованості зі сплати лізингових платежів протягом 30 днів, лізингодавець має право вилучити предмет лізингу в лізингоодержувача в разі нена належного використання предмета лізингу, ненадання фінансової звітності, а також невиконання інших обов'язків за договором лізингу; дозволити передавати у фінансовий лізинг підприємства як єдині майнові комплекси, якщо до їх складу не входять об'єкти цивільних прав, що відповідно до закону не можуть бути предметом лізингу.

5. Недосконалість системи державного регулювання вітчизняного ринку лізингу призвела до того, що в Переліку лізингодавців, який складає Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, внесено інформацію про 213 юридичних осіб, що надають послуги фінансового лізингу [15]. Водночас, фахівці в галузі лізингу зазначають, що реально на ринку сьогодні працює близько 50–60 компаній, з яких активно – 10–20. Таким чином, проблемним є питання щодо діяльності інших лізингових компаній, які часто працюють із спекулятивними цілями на ринку, чим зменшують інвестиційну привабливість цього бізнесу та створюють ризики для їхніх інвесторів, кредиторів та інших контрагентів. Тому доцільно на нашу думку посилити державне регулювання діяльності лізингових компаній в Україні шляхом введення спеціальних нормативів капіталу, ліквідності та кредитного ризику. Впровадження запропонованих заходів підвищить фінансову стійкість лізингодавців і поліпшить інвестиційну привабливість лізингової діяльності

6. З метою розвитку кадрового забезпечення ринку лізингу в Україні доцільно створити у ВНЗ спеціальні магістерські програми по підготовці спеціалістів у галузі лізингу, а також програми підвищення кваліфікації для працівників лізингових компаній, відновити програму сертифікації працівників у галузі лізингу. Слід також проводити конференції та семінари, присвячені проблемним аспектам розвитку лізингу.

Список використаних джерел

1. Annual Survey 2011. – Режим доступу : <http://www.leaseurope.org/uploads/documents/stats/European%20Leasing%20Market%202011.pdf>.
2. Усач Б. Ф. Бухгалтерський облік та аудит лізингових операцій : моногр. / Б. Ф. Усач, Т. І. Хомуляк. – Львів : ЛБІ НБУ, 2005. – 159 с.
3. Україна. Закони. Про банки і банківську діяльність : закон України від 7.12.2000 №2121-III. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=212114&text=%EВ%В3%E7%E8%ED%E3#w1_1.
4. Безклубна Н. Л. Роль банків у сфері лізингу та причини його стримування в Україні / Н. Л. Безклубна // Економіка та держава. – 2007. – № 1. – С. 36–37.
5. Загородній А. Г. Планування та організація оновлення основних засобів на засадах лізингу : моногр. / А. Г. Загородній, Н. Є. Селюченко. – Львів : ЛБІ НБУ, 2002. – 143 с.
6. Миронюк А. Своя копійка з чужого майна / А. Миронюк // Галицькі контракти. – 1999. – № 28. – С. 15–21.
7. Посібник з лізингу : навч. посібник / наук. ред. Л. Я. Снігур. – К. : Поліграф плюс, 2009. – 388 с.
8. Експрес результати дослідження ринку лізингу України. 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.leasing.org.ua/files//Survey_ukr.doc
9. Підсумки діяльності лізингодавців за 2009 рік. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua/ua/bulletin/2009>
10. Підсумки діяльності лізингодавців за 2010 рік. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua/ua/bulletin/2010>.
11. Валовий внутрішній продукт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Інвестиції в основний капітал. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Наявність і стан основних засобів за 2010 рік. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ibd/nsoz/nsoz10_u.htm
14. Ряды лизингодателей редуют. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua/ua/publications/?pid=3028>.
15. Перелік лізингодавців (юридичних осіб, які мають право надавати фінансові послуги). – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/lizingodavcy.pdf>

Другова В. Т. Формирование и развитие рынка лизинга в Украине.

Проведен ретроспективний аналіз розвитку отечественного рынка лизинга. Выделено пять основных этапов процесса формирования лизинговых отношений в стране, проанализированы показатели лизинговой деятельности на каждом из них. Определены проблемы, сдерживающие развитие рынка лизинга в Украине в современных условиях, а также даны рекомендации по их решению.

Ключевые слова: рынок лизинга, лизинговые отношения, лизинговый портфель, финансово-экономический кризис.

Drugova V. T. Formation and Development of the Ukrainian Leasing Market.

The retrospective analysis of national leasing market development is made. The main stages of leasing relations forming process in the country are singled out. The basic indicators of leasing activity are analyzed at each stage. Problems that restrain leasing market development are determined and recommendations for their solution are made.

Key words: leasing market, leasing relations, leasing portfolio, financial crisis.

Надійшло 10.09.2012 р.